

kastaa sikäli kuin haluaa, että jollain olisi tietoa.

Työrinon käännös tekee suuren palveluksen teologian ja filosofian historiasta kiinnostuneelle suomalaiselle lukijakunnalle. Teos antaa mahdollisuuden tutustua keskiajan ajattelun intellektuelliin periksiantamattomuuteen ja yllätyksellisyyteen. Toivottavasti keskiajan teologisten tekstien käännösten kautta myös suomalaisen luterilaisuuden suhde keskiajan ajatteluun muuttuu sallivammaksi. Tämä olisi suuri rikkaus ei vain teologeille vaan myös Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle.

Tuomas Vaura, TT
Seurakuntapastori
Turun tuomiokirkkoseurakunta

MIIKKA TAMMINEN

Keskiajan hirviöt. Helsinki: Gaudeamus 2021.
262 s.

Arvioitava teos käsittelee erityisesti keskiajan, mutta osin myös jo antiikin ja vielä uuden ajan alun ”luonnollisia hirviöitä”, joiksi luettiin ”ihmisten, eläinten tai näiden välimuotojen sellaiset edustajat, joissa oli jotain hyvin erikoista” (s. 10–11). Historiallisesti latinan sanan *monstrum* merkitys ei ollut hirviö (hirveä) sanan nykymerkityksessä, vaan olio, johon oli terveen varovaisuuden nimissä syytä kiinnittää huomiota. Johdos *monstruosus* ”hirviömyisyys” oli puolestaan olion X piirre, johon oli syytä kiinnittää vastaavaa huomiota. (vrt. s. 13, 81).

Teoksen ääneen lausumattomina perustavanlaatuisina ennako-olettamuksina ovat naturalismi sekä ihmislajin positiivinen eettinen evoluutio, ja teoksen pohjavireenä ovat antirasismi ja uskontokriittisyys, erityisesti kriittisyys kristinuskoa ja Raamattua kohtaan. Arvioin Tammisen kirjoittamaa ensimmäistä suomenkielistä keskiajan hirviöiden historiasta laadittua teosta seuraavista, tekijänsä itse ilmoittamista lähtökohdista: ”[t]eos

toimii yleistajuisena johdatuksena aiheeseen” (s. 13) ja ”teoksen yksi tarkoituksista on tarjota historiallista taustaa tapaamme kohdata vierasta, uhkaavaa ja erilaista” (s. 14). Tekijänsä ensimmäisestä lähtökohdasta seuraa, että teoksella on vaikutusta siihen, mitä suuri yleisö sen aihepiiristä tietää ja ajattelee. Koska teoksessa kerrotaan niin hirviöiden ”heimon” kuin rasisminkin selittyvän Raamatun sisällön perusteella, teoksella on vaikutusta siihen, mihin kaikkeen suuri yleisö uskoo Raamatun antavan aihetta.

Ensimmäisenä kirjassa mainittu primaarilähde on nähtävästi 700-luvulla Britanniassa laadittu *Liber monstrorum de diversis generibus*. Yksittäisistä primaarilähteistä useimmin mainittu teos on kuitenkin Raamattu, tarkemmin sanottuna Vanha testamentti, ja siksi arviossa on aiheellista tarkastella kirjassa esiin tuotujen Raamattuperusteisten argumenttien pätevyyttä.

Antirasistinen sekä uskonto- ja myös Israel-kriittinen pohjavire tulevat teoksessa näkyviin. Erityisesti kristinuskon ja rasistinen ajattelu rinnastetaan kerkeästi, samoin monet jo kauan tunnetut ja nykytieteenkin vahvistamat reaalimaailman tosiasiat on sijoitettu virheellisten olettamusten joukkoon tai suorastaan rasistisen ajattelun muodoiksi. Kirjoittaja käyttää sanaa uskomus tavalla (esim. s. 113), joka ei jätä epäilystä siitä, ettei hän väittäisi uskomuksen olevan virheellinen olettamus. Nykytieteen vallitsevan näkemyksen kanssa sopusoinnussa olevista, keskiaikaan mennessä muodostuneista käsityksistä perättömien uskomusten joukkoon Tammisen teoksessa joutuvat ainakin uskomus maapallon jakautumisesta ilmastovyöhykkeisiin, usean tekijän vaikutuksesta sukupuolen määräytymiseen, puheen asema ihmisiä eläimistä erottavana piirteenä ja elinympäristön pitkän ajan kuluessa aiheuttamat muutokset alueella asuvien ihmisten fysiologiaan (= evolutiiviset sopeumat). Mielestäni olisi ollut parempi todeta, että vaikka monet muinaisista uskomuksista eivät saa tukea nykytieteeltä, jotkin jo (ainakin) antiikin ajalta periytyvät käsitykset olevaisuudesta ovat yhtäpitäviä nykytieteen näkemyksen kanssa.

Raamatun sisältö esitetään arvioitavassa vertaisarvioinnin läpikäydessä teoksessa paikoin

siten, ettei tekijän selostus tee sille oikeutta. Ei Raamattu väitä, että sanokaamme Goljatia, jota kirjoittaja yhtenä esimerkkinä käyttää, olisi tapettu jättiläismäisyytensä eli suuren kokonsa takia, so. rasistisin motiivein (1. Sam. 17).

Perimmäisen selityksen sekä keskiajan hirviöille että rasismille Tamminen kertoo löytyvän Raamatusta, jälkimmäisenä mainitun Genesiksen luvusta 9, koska ”kristityt, juutalaiset ja islaminuskoiset oppineet olivat yhtä mieltä siitä, että kertomus oikeutti tummaihoisten afrikkalaisten alistamisen ja orjuuttamisen” (s. 21–24). Mutta oikeuttaako ao. raamatunluku tummaihoisten afrikkalaisten alistamisen? Ei oikeuta: 1) Kanaan ei ollut Raamatun mukaan afrikkalaisten vaan Kanaaninmaan asukkaiden esi-isä (1. Moos. 9–10); 2) Raamatun mukaan Nooa kyllä kirosi pojanpoikansa Kanaanin (1. Moos. 9: 18–27), mutta niin ikään Raamatun mukaan Jumala oli jo sitä ennen siunannut Nooan ja tämän pojat sekä tehnyt oma-aloitteisesti liiton kaikkien heidän ja heidän jälkeläistensä kanssa (1. Moos. 9: 1–9). Raamatun mukaan Jumala siis otti heidät kaikki omikseen; 3) Nooa vaati Kanaanista palvelijaa Seemin jumalalle (*’Ēlohē Šem*, 1. Moos. 9:26) eikä Seemille.

Totean selvin sanoin, että kirjoittajan antirasistinen kanta on mielestäni sinänsä hyvin kannatettava. Totean kuitenkin myös, että kirjoittaja paikoin joutuu esittämään menneisyyden ihmiset todellista primitiivisempinä, kun osa inhimillisesti varmasti totena pidettävästä ikaikaisesta tietämyksestä siirretään väärrien uskomusten maailmaan siksi, että tuo tietämys epäsuorasti vaikutti myöhempiin käsityksiin ”alemmista ihmisroduista”. Koko tiedeyhteisöä koskeva kysymys on, saako tutkija – ja puhun nyt yleisellä tasolla – tapauksesta riippuen joko rumennella tai kaunistella tutkimuskohdettaan, jos hänen oman aikansa henki ja/tai oma mielihalu jompaakumpaa tekemään yllyttää. Kantani asiaan on selvä; ainakaan lähtökohtaisesti ei saa, vaikka tutkijan toiminnan taustalla vaikuttava aate olisi itsessään kannatettava.

Seuraavaksi totean teoksen nähdäkseni suurimmat ansiot, joista ensimmäisenä mainitsen Raamattua lukuun ottamatta tehdyn huomattavan suuren taustatyön. Teos on visuaalisesti

hyvin korkeatasoinen, kuvitukseltaan erittäin havainnollinen ja kielellisesti huolellisesti viimeistelty. Vain yksi vähäinen kirjoitusvirhe (s. 200) ja lähdeluettelon aakkostusvirhe (s. 247–248) osuivat silmiini. Tekijä tuo lukuisten havainnollisten konkreettisten esimerkkien avulla hyvin esille, kuinka hirviömaisyys ilmeni useimmiten ruumiillisten poikkeavuuksien muodossa. Tärkein hirviöitä keskenään yhdistävä piirre oli puolestaan epämääräisyys, kategorioihin sopimattomuus. Jaan täysin kirjoittajan näkemyksen, että kielelliset väärinkäsitykset selittävät monien hirviöiden kehkeytymisen. Havainnollistan asiaa seuraavalla omalla esimerkillä: Suomessa elää oikeasti hirviä. Henkilö, joka ei itse ole käynyt Suomessa eikä tunne sanoja Suomi ja hirvi, mutta jonka kielessä esiintyvät sanat suomaa ja hirviö, tekee helposti sellaisen sinänsä loogisen päätelmän, että siellä kaukaisessa suomassa on paljon hirviöitä ja alkaa mielessään kuvitella, millaisia sellaiset suohirviöt voisivat olla. Ja niin on faktasta tahattomasti päädytty fiktion. Hyvästä autenttisesta esimerkistä käy pappi Adam Bremeniläisen 1070-luvulla kuvailema Itämeren rannan *Terra feminarum* ”Naisienmaa” (s. 71, 96–97, 227), joka lienee tarkoittanut muinaista Kainuuta nykyisessä Länsi-Suomessa ja syntynyt Kainuun lainauduttua muinaisskandinaaviin, lopputuloksinaan kvēnir ja Kvēnland, ja assosioiduttua sen miltei homofoniseen ’naisia’ merkitsevään sanaan kvænir. Koirankuonolaisten (*cynocephali*) oletan ilmestyneen ”Naistenmaahan”, ”miesten syöjään kylähän”, ’satakuntaa’ ja ’koiraa’ merkitsevien, etymologisesti yhteen kuulumattomien hund-sanojen tahattoman sekoittumisen seurauksena.

Mikko Heikkilä,
Monitieteisen diakronisen kielentutkimuksen dosentti (TAU)
Førstelektor i finsk og kvensk
Universitetet i Tromsø